

ПРАКТИКА И ОПИТ
PRACTICE AND EXPERIENCE

ОТ ГУТЕНБЕРГ ДО ИЗКУСТВЕНИЯ ИНТЕЛЕКТ –
ИСТОРИИ ОТ БЪДЕЩЕТО. РАЗВИТИЕ И ТЕНДЕНЦИИ
В ИЗДАТЕЛСКАТА ДЕЙНОСТ НА РЕГИОНАЛНА БИБЛИОТЕКА
„ПЕНЧО СЛАВЕЙКОВ“ – ВАРНА

Радка Калчева, Кристиана Димчева, Калина Михайлова

Регионална библиотека „Пенчо Славейков“ – Варна

Резюме: Текстът представя общ поглед към историята и процесите на развитие в издателската дейност на Регионална библиотека „Пенчо Славейков“ – Варна. Във време, когато издателската индустрия постоянно среща нови предизвикателства, е важно да се види как са позиционирани библиотеките, как развиват издателската си политика и адаптират изданията си в днешния свят на непрестанни промени. Издателската дейност на Варненската библиотека се разглежда в две посоки: към първата се включват смятаните за „традиционни“ печатни библиотечни издания (каталози, библиографии, правилници, сборници от конференции, летописи, специални издания и др.), а втората се фокусира върху иновативните формати в книгоиздаването и движението от печатни към електронни издания, както и към новата роля на библиотеката като издател.

Ключови думи: Регионална библиотека „Пенчо Славейков“; Варна; книгоиздаване; издателска дейност; библиография; електронно публикуване; изкуствен интелект; авторско право

Свободното движение на информация и създаването на мрежи не са достижение на интернет, а на епохата на Гутенберг. Изобретяването на печатната преса трансформира обществата и форсира гигантски промени в човешката цивилизация и култура. Социалният отговор на новата технология, въведена от Гутенберг, води след себе си драматична културна революция. Печатната преса променя из основи пътя на информацията – тя достига до по-голям кръг от хора на по-ниска цена, като излиза извън ограничения, затворен кръг на „посветените“ и става бърза и лесно достъпна. Подобно на хората от средата на XV век и ние днес трудно бихме предвидили перспективата на процесите, започнали с дигиталните

технологии и мрежите. Все още не знаем каква е формата на нашата нова цифрова вселена, учим се да се ориентираме в новата култура, и се опитваме да класифицираме (с новата логика и език) света, в който живеем.

Библиотечните пространства са все още силно доминирани от рафтовете с печатни „Гутенбергови“ книги. Но те бавно и полека се трансформират в отворена среда, която добавя нова „дигитална“ форма към познатите книжни измерения. Това съвсем не означава, че дните на лавиците с книги са преброени. Напротив – статистиките сочат, че дори в дигиталната ера печатните книги са най-популярният източник на четене (Aldus Up, 2021). Но технологиите се превръщат в ключов фактор в книгоиздателската индустрия и във важно и конкурентно предимство.

Свидетели сме на безпрецедентна промяна. Никога толкова много хора не са имали достъп до толкова много информация – тя е навсякъде, само на един клик разстояние, развитието на технологиите съкращава намирането ѝ, а интернет улеснява събирането и разпространението ѝ. През 2021 г. са регистрирани близо 4,9 милиарда уникални интернет потребители, а това е огромен пазар на информация и корпорациите не се притесняват да го използват. Започва да се говори за „епохата на надзорния капитализъм“ (Zubof, 2019), когато информационните потоци моделират и автоматизират човешкото поведение. Появяват се нови форми на четене и търсене на информация – хиперлинкови, непостоянни и малко безразборни. Затова, ако разглеждаме интернет не като мрежа от взаимно свързани компютри, които си предават стандартни протоколи, а като сложен организъм, характеризиращ се с предимно неизвестен характер и започващ да придобива изкуствен интелект, то за библиотечната общност неизбежна задача и отговорност е да го оформим и възпитаем, като създадем правилните процеси за неговата употреба.

За засилената роля на библиотечното книгоиздаване говори създадената през 2018 г. специална група на библиотечните издателства към ИФЛА, в която в момента са включени над 180 библиотеки (IFLA, 2018). Библиотечното публикуване е фокусирано върху намирането и насърчаването на устойчиви подходи с отворен достъп и изграждането на кооперативна отворена инфраструктура. Казано другояче, поставени отвъд съдържателната си част, библиотеките имат ясен ангажимент да подобрят достъпа до информация и да гарантират, че тази информация ще бъде на разположение на обществото в бъдеще. Важно е да се отбележи, че издателската дейност на библиотеката има потенциала да обогати диалога за информационната грамотност и авторското право, да съдейства за достигането до нови аудитории, както и да въздейства върху съществуващи и нововъзникващи области на науката и практиката.

Традиционно библиотеките публикуват в сравнително тясна пазарна ниша, като основната цел е да се популяризират библиотечните колекции чрез различни каталози, библиографии, специални издания или наръчници и ръководства. Въпреки това издателската дейност на библиотеките показва

впечатляващо разнообразие, което далеч не е умалено копие на книгоиздателския бизнес. Нещо повече – библиотеките могат да си позволят поддържането на издателски програми, които стоят встрани от мейнстрийма, имат по-ограничена читателска аудитория и обхващат непопулярни теми. Иначе казано, издателската дейност е естествено продължение на ролята на библиотеките като разпространител на систематизирана информация.

Варненската библиотека не прави изключение от традициите в издателските политики на останалите регионални библиотеки в страната. За първо издание на библиотеката се приема отпечатаният от книжевната дружина¹ „Устав“ (Ustav, 1884). През 1892 г. излизат и „Правилници за Варненската градско-общинска библиотека“ (Pravilnici, 1892). Още от създаването на „Варненски общински вестник“ (1888) библиотеката започва редовно да отпечатва каталозите си на страниците на вестника. През 1893 г. кметът Кръстьо Мирски възлага на библиотеката отговорността по организирането, отпечатването и редактирането на „Варненски общински вестник“. Тази традиция ще се запази дълго. Впоследствие общинският вестник става трибуна на библиотеката – в него се публикуват нейни правилници, отчети, решения, каталози, известия и обяви от различно естество. През 1904 г. Иван Н. Корчев – библиотекар, приема от печатаря Христо Гайтанджиев печатните каталози на библиотеката. Първият самостоятелно издаден „Каталог на книгите на Варненската градска общинска библиотека. Литературен отдел“ (1912) е съставен от Ярослав Романчук. Следващото печатно издание на каталог на книги, съхранявани в библиотеката, е чак през 1993 г. – „Каталог на възрожденските книги и периодични издания, съхранявани в НБ Пенчо Славейков“. Добрин Василев, уредник на библиотеката, последователно издава „Отчет за състоянието и дейността на Варненската градска общинска библиотека“ за периода 1929–1937 г. Един различен вариант на представяне на библиотечните колекции е изданието „С подпис от автора – мигове история“ (2013), посветено на 130-ата годишнина от създаването на Варненската библиотека. То представя книги от колекцията „Автографи“ на Регионална библиотека „Пенчо Славейков“ – Варна.

Освен стандартните административни издания и каталози, библиотеката публикува и книги за историята си. За 50-годишния юбилей е издаден „Кратък исторически очерк на Варненската градска общинска библиотека 1883–1933“ (Vasilev, 1933). Разказът за историята на културната институция е продължен с отпечатването на юбилейни листове и брошури за 80-годишнината и 100-годишнината на библиотеката. През 2003 г. е създаден и своеобразен летопис „Варненската библиотека: 120 години в дати“ (Marinov, 2003). Последното летописно издание „Библиотеката в новото хилядолетие“ (Bibliotekata, 2008) отразява променения облик на Варненската библиотека с новата електронна система за заемане, онлайн каталог и нови технологични форми на обслужване на читателите.

Библиографските указатели изглеждат твърде стандартна, скучна и еднотипна издателска продукция, но Варненската библиотека успява винаги да намери нови и интересни теми и нетрадиционен подход към тях. Издаваните в продължение на дълги години указатели „Пиеси“ нямат аналог в библиотечното книгоиздаване и излизат непрекъснато от 1967 до 1993 г. В портфолиото на библиотеката присъстват указатели за конкурсите „Варненско лято“ (1989), Майски хоров конкурс (1989), „Светослав Обретенов“ (1990), Международен балетен конкурс (1994), както и първите и единствени засега указатели за Антон Страшимиров (1972), Добри Христов (1987), Капитан Петко Войвода (1994, 2009), Димитър Шишманов (1997) и др. Впечатление правят и указателите „България древна и млада“ (1985), издаден на четири езика, и „Българска фантастика“ (1989). Последната издадена библиография „Жрец и воин на живота“ (2016) е посветена на патрона на библиотеката Пенчо Славейков. Присъствието на това издание е ярко, а подходът към него – многопластов и иновативен. Сборникът е разделен тематично и всяка част разкрива различни черти от живота и творчеството на писателя. Разделите съдържат подобрани откъси от произведения на автора, спомени на роднини, приятели и съмишленици, включват много приложения и визуални материали и завършват с библиографски източници по темата.

Последното печатно издание на библиотеката – сборникът „Споменът през поколенията и времето. Материали за историята на Варна“ (2018), събира истории за различни времена като образи на обществената памет, превежда през поколенията имена, факти и исторически личности, които днес откриваме сред топонимията на Варна като имена на улици и площади. Сборникът включва фототипно представени очерци, публикувани като отделни притурки към „Варненски общински вестник“ – най-дълго излизалото периодично издание във Варна, и са първи опит да се положи основа за създаването на история на града.

В конкуренцията на цифрова среда, мобилни телефони, електронни книги, социални мрежи и медийни платформи обаче традиционните формати на книгоиздаване се оказват недостатъчни. Информационният пазар създава съвсем нова порода потребители – млади, любознателни, глобализирани, мобилни, социални, дигитализирани, продуктивни, урбанизирани, комуникативни. Те вече не са пасивни получатели на корпоративни маркетингови послания, а активно участват в създаването им, като изказват мнения, препоръчват и правят информиран избор. Обществата се променят, хората се променят, библиотеките също се променят. Затова разбирането на динамиката и развитието на поколенията е важно за активното позициониране и правилното таргетиране на библиотечните издания. Поколението от началото на XXI век не познава свят без интернет и технологии, то учи по различен начин, чете по различен начин и усвоява информация по различен начин. Това е поколение, което не приема ограничения и лесно може да се откаже от места или услуги, ако те не го

удовлетворяват. Едно е сигурно – нужни са бързина, гъвкавост и приспособимост, за да се адаптира реакцията на библиотеките към променените читателски нагласи.

Регионална библиотека „Пенчо Славейков“ – Варна успява много бързо да отговори на новите предизвикателства пред книгоиздаването и да пренастрои стратегически издателската си политика към различните изисквания на потребителите, като добавя качествено нови издателски формати към портфолиото си. През 1999 г. библиотеката е една от първите културни институции, която публикува паралелно печатно и уеббазирано издание.² Електронният библиографски указател „Любомир Владков“³ категорично включва Варненската библиотека в изграждането на съвременния облик на българските библиотеки и до голяма степен определя различния и иновативен поглед на институцията към библиотечното книгоиздаване. В този ранен етап на електронното публикуване очертаващите се тенденции в търсенето на нова концепция за издателската дейност на библиотеката са няколко – да се разшири присъствието на институцията в онлайн среда, да се подобри комуникацията с потребителите, като същевременно се запази фокусът върху по-голямата достъпност и видимост на библиотечните колекции и ресурси.

Развитието на издателската програма на библиотеката в тази нова посока се осъществява съвсем органично – след първите електронни библиографски указатели⁴ идва ред и на първите в страната мултимедийни издания, публикувани от библиотека. Мултимедийните библиографии „Пенчо Славейков“ (2003)⁵ и „Николай Лилиев“ (2005)⁶ следват бързото развитие на информационното обслужване в библиотеката – първия библиотечен уебсайт в страната (1998), онлайн каталог (2002), автоматизирана библиотечно-информационна система за обслужване на читатели (2004), дигитална библиотека (2008), които са все собствени разработки на библиотеката. Указателите съчетават библиографското описание с художествен албум, партитури с артистично изпълнение на текстовете, звук и видео. Целта е създаването на продукт, който да отговаря на актуалните потребности и желания на потребителите и да свързва съвременния читател с традиционните библиотечни ресурси с помощта на новите технологии и в атрактивна мултимедийна среда.

Мултимедийната библиография „Пенчо Славейков“ е реализирана по повод 120-ата годишнина на Варненската библиотека и е посветена на нейния патрон. Издава се като продължение на излезлия през 1986 г. указател „Пенчо Славейков: 120 години от рождението му“ и на публикувания по-късно указател „Пенчо Славейков: 130 години от рождението му“ (1996). Двете е-издания представят творчеството на значимия възрожденец и литературата за него за периода 1986–2002 г. Мултимедийната библиография излиза едновременно като печатно издание, онлайн издание и издание на CD. Мултимедийният библиографски указател „Николай Лилиев“⁷ е посветен на 120-ата годишнина от

рождението на ювелирния майстор на стиха и представя творчеството му и изследванията за него, включва изображения и звукови файлове, нотни текстове, илюстрации, песни и рецитации. Той също е публикуван в няколко различни формата – печатен, онлайн и на CD.

Освен традиционните за библиотечното книгоиздаване указатели, Варненската библиотека прави първи стъпки и към създаването на серия електронни издания, които ангажират и информират публиката по съвсем нов начин. Технологиите отключват завладяващи нови възможности за електронно публикуване и за популяризиране на любопитни местни истории и факти, както и на неочаквани съкровища, намерени в библиотечните колекции.⁸ Индикирано от ясно потребителско търсене, поддържането на електронно публикуване дава уникална възможност библиотеките да осигурят достъп до информация и услуги, които иначе биха били труднодостъпни, като същевременно разширяват обхвата си на въздействие към друг вид публики.

„Евксиноград“ (2002) излиза едновременно онлайн и на CD и с богат текстов и фотографски фонд повдига пелената над сравнително непознатия свят на историческата царска резиденция.⁹ Проектът „Стара Варна“ (2004) предлага образно пътуване във времето и представя общественото развитие на града чрез най-достоверния документ – фотографията.¹⁰ Създадена е публично достъпна колекция от над 1500 дигитализирани пощенски картички, фотографии и документа. „Стара Варна“ е част от проекта PULMAN, а натрупаният опит и дигитализирани бази данни стоят в основата на Варненската дигитална библиотека (2008)¹¹ – част от българското участие в Europeana. Последният проект „Хилядолетният чинар – свидетел на историята“ (2022) разказва за най-старото дърво във Варна, видяно през погледа на един природолюбител и офицер от запаса през далечната 1933 г. Изданието включва дигитализирания и разчетен ръкопис на подп. Етимов, притежание на библиотеката, кратко проучване за автора му и много допълнителна информация.¹² Многообразните форми на представяне на информацията поставят Регионална библиотека „Пенчо Славейков“ в спектъра на организациите, които максимално се възползват от предимствата на ИТ и внедряват все повече технологии в дейността си.

Наред с множеството технологични нововъведения, свързани с обслужването на читателите, институцията е и първата обществена библиотека, която използва изкуствен интелект (ИИ) в своята дейност – чатбота асистент-библиотекар Ели. Направеният анализ на функционалния модел на работа на библиотеката показва, че е допустимо внедряване на ИИ в различни точки от дейността на организацията, като към настоящия момент най-логичното място за въвеждане на ИИ е той да бъде отговорен за *системата за препоръки и отговори на въпроси*.

Проучване, проведено през 2021 г. сред ползватели на Регионална библиотека „Пенчо Славейков“, посочва, че някои потребители намират отношението на библиотечния персонал за сухо и недостатъчно любезно, а

каналът за консултации е само един. Според данните, получени при проучването, добавянето на персонализирани препоръки за книги прави хората по-доволни от услугите в библиотеката. Тези проблеми може да бъдат решени чрез интелигентна система за препоръки и отговори на въпроси, която да се осъществи чрез възможностите за обработка на естествен език. Реализирането на такава система посредством чатбот, който да влезе в ролята на асистент-библиотекар, не само е част от процеса по реструктуриране на библиотеката във Варна, но също така води до оптимизиране на разходите за персонал. Голям процент от потребителите предпочитат да използват социалните мрежи вместо традиционните телефони или писмена комуникация. Бързата комуникация вече не е строго фиксирана в рамките на работното време. Новата философия за извличане на информация е *Имам нужда от тази информация сега*, следвайки идеята, че хората искат своите отговори незабавно и ако е възможно, 24/7.

Консултациите по дадени теми, както и персонализирането на списъци с препоръчителна литература са част от дейностите, които се поемат от ИИ, но същевременно са форми на издателска дейност, предшестваща много отдавна съвременните многообразни и многопластови издания. Но ако тази базова форма на издателска продукция може да се поеме в наши дни от ИИ, е редно да се запитаме: колко далеч е моментът, в който машината ще създава/издава книги? Възможно ли е традиционните библиографски указатели да бъдат изготвяни от ИИ? И каква част от изследователската дейност може да бъде поета от ИИ?

Библиотечното книгоиздаване продължава да расте и да се развива до голяма степен поради осезаемите нужди от по-съществена системна промяна. Апетитът към промяна е онова, което разделя иноваторите от обикновените, предприемачите от бюрократите, дигиталните победители от дигиталните губещи. Екипите, които обичат промяната и преодоляват статуквото, са новите победители. Защо? Защото дигитализацията и модернизацията не са нито новите технологии, нито социалните мрежи. Става въпрос за конкуренция от различен порядък. Конкуренция, която използва иновативни опит, практики и подходи, задвижвани и подпомагани от широк спектър технологични възможности. И не бива да се забравя, че дигиталните технологии могат да имат множество различни форми и последици в зависимост от социалната, икономическата или културната логика, която ги въвежда в живота.

БЕЛЕЖКИ

¹ **Варненската** книжевна дружина, по-късно преобразена във Варненска градска библиотека съгласно Закона за общините (1886), е първообразът на днешната библиотека.

² **Маринов, М.** (2003). *Варненската библиотека: 120 години в дати*. Варна, с. 277.

³ **Любомир Владков:** Био-библиография (1999). Достъпно на:

<http://www1.libvar.bg/publications/vladkov/index.html> [Прегледан на 11.11.2022].

⁴ Повече информация за електронните издания на библиотеката виж на: <http://www.libvar.bg/index.php/publications/>

⁵ **Пенчо Славейков**: Мултимедиен библиографски указател (2003). Достъпно на: <http://www1.libvar.bg/publications/slaveykov/index.html> [Прегледан на 11.11.2022].

⁶ **Николай Лилиев**: Мултимедиен библиографски указател (2005). Достъпно на: <http://www1.libvar.bg/publications/liliev/index.html> [Прегледан на 11.11.2022].

⁷ За това издание през 2006 г. библиотеката получава номинация за наградата „Христо Г. Данов“ в категория „Електронно издаване и нови технологии“.

⁸ През 1997 г. РБ „Пенчо Славейков“ получава наградата „Варна“ за „Издателска и краеведска дейност и популяризиране културата и историята на града“.

⁹ **Евксиноград** (2002). Достъпно на: <http://www1.libvar.bg/publications/evxinograd/index.html> [Прегледан на 11.11.2022].

¹⁰ **Стара Варна** (2004). Достъпно на: <http://www1.libvar.bg/old-varna/non-flash/index-nonflash.html> [Прегледан на 11.11.2022].

¹¹ **Варненска** дигитална библиотека. Достъпно на: <http://digitallibrary.libvar.bg/> [Прегледан на 11.11.2022].

¹² **Хилядолетният чинар** – свидетел на историята (2022). Достъпно на: <http://www.libvar.bg/index.php/publications/chinarhome/> [Прегледан на 11.11.2022].

ЛИТЕРАТУРА

Библиотеката. (2008). *Библиотеката в новото хилядолетие: 125 години Регионална библиотека „Пенчо Славейков“ – Варна, 1883–2008*. Варна.

Василев, Д. (1933). *Кратък исторически очерк на Варненската градска общинска библиотека 1883–1933*. Варна.

Зубоф, Ш. (2019). *Епохата на надзорния капитализъм*. Достъпно на: <http://www.librev.com/index.php/2013-03-30-08-56-39/discussion/politics/3516-shoshana-zubof-i-epochata-na-nadzorniya-kapitalizam> [Прегледан на 11.11.2022].

Маринов, М. (2003). *Варненската библиотека: 120 години в дати*. Варна.

Правилници. (1892). *Правилници за Варненската градско-общинска библиотека: Утвърдени от Варненския градско-общински съвет на 31 декември 1891 година*. Варна.

Устав. (1884). *Устав на Книжевната дружина във Варна, придружен от Правилника и Отчет на същата дружина за I-та година 1883-84*. Варна.

Aldus Up. (2021). *Aldus Up. Survey on reading habits in Europe: state of the art* (June, 2021). Достъпно на: <http://www.albusnet.eu/k-hub/survey-reading-habits-europe-state-art> [Прегледан на 11.11.2022].

IFLA. (2018). IFLA Library Publishing Special Interest Group. Достъпно на: <https://www.ifla.org/units/library-publishing/> [Прегледан на 11.11.2022].

REFERENCES

Bibliotekata. (2008). *Bibliotekata v novoto hilyadoletie: 125 godini Regionalna biblioteka „Pencho Slaveykov“ – Varna, 1883–2008*. Varna.

Vasilev, D. (1933). *Kratak istoricheski ocherk na Varnenskata gradska obshtinska biblioteka 1883–1933*. Varna.

Zubof, S. (2019). *Epochata na nadzorniya kapitalizam*. Available on: <http://www.librev.com/index.php/2013-03-30-08-56-39/discussion/politics/3516-shoshana-zubof-i-epochata-na-nadzorniya-kapitalizam> [Seen online 11.11.2022].

Marinov, M. (2003). *Varnenskata biblioteka: 120 godini v dati*. Varna.

Pravilnitsi. (1892). *Pravilnitsi za Varnenskata gradsko-obshtinska biblioteka: Utvardeni ot Varnenskiy gradsko-obshtinski savet na 31 dekemvri 1891 godina*. Varna.

Ustav. (1884). *Ustav na Knizhevnata družhina vav Varna, pridružen ot Pravilnika i Otchet na sashтата družhina za I-ta godina 1883-84*. Varna.

FROM GUTENBERG TO ARTIFICIAL INTELIGENCE – STORIES FROM THE FUTURE. “PENCHO SLAVEYKOV” REGIONAL LIBRARY PUBLISHING TRENDS AND DEVELOPMENT

Abstract: *The article is an overview of the “Pencho Slaveykov” Regional library history of publishing and its trends in publishing development. In times when publishing industry constantly meets new challenges it is important how the libraries are placed in the publishing field, what are their publishing politics and programmes and how they adapt their publications in a world that is rapidly changing. Varna Regional library publishing activity is viewed in two perspectives: the first one includes “traditional” printed publications like catalogues, bibliographies, internal rules and regulations, special editions etc., and the second one is focused on the innovative formats in publishing and on the new role of the library as a publisher.*

Keywords: *“Pencho Slaveykov” Regional library; Varna; publishing; bibliographies; electronic publishing; artificial intelligence; copyright*

Radka Kalcheva, PhD student

“Pencho Slaveykov” Regional library
9000 Varna, Bulgaria

34 Slivnitsa blvd.

E-mail: kalcheva@libvar.bg

Kristiana Dimcheva

“Pencho Slaveykov” Regional library
9000 Varna, Bulgaria

34 Slivnitsa blvd.

E-mail: dimcheva@libvar.bg

Kalina Mihaylova

“Pencho Slaveykov” Regional library
9000 Varna, Bulgaria

34 Slivnitsa blvd.

E-mail: kalinam@libvar.bg